

liyorsa da bu kesin değildir. 27 Rebûlevvel 469'da (29 Ekim 1076) vefat etti.

Edebîyata ilgi duymak ve bu alanda yüksek seviyede zevk ve yetenek sahibi olmakla beraber İbn Hayyân'ın asıl temayüz ettiği saha tarihtir. Tabakat kitaplarında "Endülüslü tarihçilerin sultanı, Endülüs tarihinin bayraktarı" unvanlarıyla anılır. Gerek sonraki tarihçi ve edebiyatçıların onun eserlerinden bol miktarda nakillerde bulunması, gerekse *el-Muktebes* adlı tarihinin günümüze intikal edebilen kısımları üzerinde yapılan çalışmalar İbn Hayyân'ın bu nitelendirmeleri hakettiğini göstermektedir.

İbn Hayyân, Endülüs tarihinin kendi yaşadığı dönemden önceki kısmını ele alırken kaynaklardaki bilgileri nakledip tenkide tâbi tutmuş, daha sonra doğru bulunduğu rivayetleri kaydetmiştir. Yaşadığı dönemi yazarken şahsî müşahedelerine ve belgelere dayanmış, olaylarla ilgisi bulunan kişilerin bilgisine de başvurmuştur. Olayları sebep-sonuç bütünlüğü içerisinde görmeye çalışmış, bundan hareketle bir olaya temas ettikten sonra yol açabileceği muhtemel gelişmelere de işaret etmiştir. Bu bakımdan onun İbn Haldûn'a öncülük ettiği söylenebilir. Hadiselerin oluşumu ve sonuçlanmasında ilâhî iradenin rolünü de vurgulamayı ihmal etmeyen İbn Hayyân, rivayetlerinde ve olayların tahlilinde tarafsız olmakla beraber devletin düzeni ve toplumun dirliği söz konusu olduğunda aynı tarafsızlığı koruyamamış, ülkenin birliğini bozanları sert bir dille tenkit etmiştir. Kolay anlaşılır bir üslûba sahip olan İbn Hayyân eserlerinde sık sık edebî sanat ve tabirlere yer vererek tarihle edebî zevki birleştirmiştir.

Eserleri. İbn Hayyân'ın çeşitli ilim dallarında ellinin üzerinde eser yazdığı kaydedilmektedir. Ancak *el-Muktebes*'in bir kısmını neşreden Mahmûd Ali Mekki onun eserlerinin fazla olmadığı görüşündedir (a.g.e., neşreden giriş, s. 66). Başlıca eserleri şunlardır: 1. *el-Muktebes min enbâ'i ehli'l-Endelüs (el-Muktebes fi ahbârı beledi'l-Endelüs, el-Muktebes fi târihi'l-Endelüs)*. Endülüs'ün fethinden Halife II. Hakem döneminin (961-976) sonuna kadarki tarihini içine alır. Yıllara göre kaleme alınmış olan eserden Endülüs'ün siyasî tarihi yanında ekonomik ve sosyo-kültürel durumu ile meşhur şahısların hayatlarına dair bilgiler edinmek mümkündür. Müellifin, eserleri günümüze ulaşmamış olan İbnü'n-Nizâm, İshak b. Seleme el-Kaynî, Ferec b. Sellâm el-Bezzâz gibi tarihçilerin kitaplarından istifade etmesi eserin değerini arttırmaktadır. İbn Hazm'ın

on cilt olduğunu söylediği *el-Muktebes*'in, II. Abdurrahman'ın (822-852) son birkaç yılı ile oğlu Muhammed döneminin (852-886) önemli bir kısmını, Emîr Abdullah döneminin (888-912), III. Abdurrahman'ın ilk otuz yılını (912-942) ve son olarak II. Hakem döneminin 970-974 yıllarını kapsayan kısımları bugüne ulaşmıştır. Eserin, I. Hakem döneminin tamamını (796-822) ve II. Abdurrahman döneminin büyük bir bölümünü kapsayan kısmı 1950'li yıllarda Evarista Lévi-Provençal'in kütüphanesinde bulunmaktaydı. Ancak bu kısım daha sonra kaybolmuştur. *el-Muktebes*'in 232-267 (846-881) yıllarını kapsayan bölümü Mahmûd Ali Mekki (Beyrut 1393/1973), 275-300 (888-913) yılları arası Melchor Antuna (*Chronique des règnes du calife umayyade 'Abd Allah à Cordoue*, Paris 1937) ve İsmâil el-Arabî (Mağrib 1990), 299-330 (911-942) yıllarına ait kısım Pedro Chalmeta (Rabat-Madrid 1979, 1982), 360-364 (970-975) yılları arası Abdurrahman Ali el-Haccî (Beyrut 1965), küçük bir bölümü de Lévi-Provençal – Emilio García Gómez (*al-Andalus*, XIX [1950], s. 295-315) tarafından neşredilmiştir. Eserin 275-300 (888-913) yılları arasındaki olayları içeren kısmını Kh. Ghorayyib (*Cuadernos de historia de España* içinde, Buenos Aires 1952), 299-330 (911-942) yıllarına ait kısmını Maria Jesus Viguera – Federico Corriente (Sagossa 1981), 360-364 (970-975) yılları arasını Emilio García Gómez (Madrid 1967) İspanyolca'ya çevirmiştir. 2. *el-Metîn*. 399-463 (1008-1071) yılları arasında geçen olayları ele alır. İbn Hayyân bu eserin de anlattığı olayların pek çoğuna bizzat şahit olmuştur. Dönemin siyasî, içtimai ve fikrî yapısı açısından önemli bir eser olan *el-Metîn* günümüze intikal etmemekle beraber başta İbn Bessâm eş-Şenterîni olmak üzere diğer Endülüslü müelliflerin yaptıkları nakiller sayesinde mahiyeti hakkında geniş bilgi sahibi olunabilmektedir. Altmış cüz olduğu kaydedilen esere Beyyâsî bir zeyil yazmış, Abdullah Cemâleddin de *el-Metîn* hakkında bir doktora tezi hazırlamıştır (1978, Madrid Üniversitesi). 3. *Ahbârü'd-devleti'l-Âmiriyye*. II. Hişâm döneminde (976-1009, 1010-1013) Endülüs Emevî Devleti'nde iktidarı ele geçiren Âmirîler hakkındadır. 4. *el-Batşatü'l-kubrâ*. İbn Abbâd el-Mu'temid-Alellah'ın Kurtuba'yı işgalini ve Cehverî hânedanının yıkılışını anlatan bir eserdir (ayrıca bk. İbn Hayyân, *el-Muktebes*, neşreden giriş, s. 82-84; Muhammed Abdullah İnân, s. 278).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hayyân, *el-Muktebes* (nşr. Mahmûd Ali Mekki), Beyrut 1393/1973, neşreden giriş, s. 7-159; İbn Bessâm eş-Şenterîni, *eş-Zahîre*, I/1-2, tür.yer.; IV/1, tür.yer. (özellikle İbn Hayyân'ın *el-Metîn*'inden yapılan nakiller için); İbn Beşkûvâl, *eş-Sıla*, Madrid 1882, s. 154; İbnü'l-Ebbâr, *el-Hulletü's-siyerâ* (nşr. Hüseyin Münis), Kahire 1963, I, 219; a.mlf., *et-Tekmile* (nşr. F. Codera), Madrid 1889, I, 46; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XVIII, 370-372; İbnü'l-Hatib, *A'mâlü'l-a'lâm* (nşr. E. Lévi-Provençal), Beyrut 1956, II, 48, 151; F. P. Boigues, *Ensayo biobibliográfico sobre los historiadores arabigo*, Madrid 1898, s. 152; A. G. Palencia, *Târîhu'l-fikri'l-Endelüsî* (trc. Hüseyin Münis), Kahire 1955, s. 210-211; Muhammed Abdullah İnân, "İbn Hayyân", *Terâcimü İslâmiyye*, Kahire 1390/1970, s. 271-281; Emin Tefik et-Tîbî, *Dirâsât ve buhûş fi târihi Mağrib ve'l-Endelüs*, Trablu 1984, s. 151-155; Hüseyin Münis, *Târîhu'l-cogrâfiyye ve'l-cogrâfiyyin fi'l-Endelüs*, Kahire 1986, s. 101-102; F. Codera, "Manuscrito de Aben Hayyan", *Bibliotheca Arabico-Hispana*, XIII, Madrid 1888, s. 53-61; E. G. Gómez, "A propósito de Ibn Hayyân", *al-Andalus*, XI, Madrid 1946, s. 400 vd.; P. Chalmeta Gendron, "Historiographia Medieval Hispana: Arabica", a.e., XXXVII/2 (1972), s. 379-392; Abdullah Cemâleddin, "Ebû Mervân İbn Hayyân", *Awraq*, sy. 2, Madrid 1979, s. 19-28; Muhammed Abdülhamid İşâ, "el-Muktebes li'bn Hayyân el-Endelüsî", *ed-Dâre*, VIII/3, Riyad 1403/1983, s. 50-58; A. Huci Miranda, "İbn Hayyân", *El²* (İng.), III, 789-790; Yûsuf Rahimlî, "İbn Hayyân", *DMBİ*, III, 385-389.

MEHMET ÖZDEMİR

İBN HAYYÜS

(ابن حيّوس)

Ebû'l-Fityân Muhammed b. Sultân
b. Muhammed b. Hayyûs
el-Ganevî ed-Dımaşkî
(ö. 473/1081)

Methiyeleriyle tanınan
Arap şairi.

394 (1004) yılında Dımaşk'ta doğdu. Mustafe'd-devle lakabıyla da anılır. Zengin bir ailenin çocuğudur. Büyük dedesi Heysem, Halife Mu'tasım-Billâh'ın kumandanlarındandır. Dedesi Hayyûs'un adıyla tanınan babası Sultân b. Muhammed emir olduğu için İbn Hayyûs emir diye de anılır (İbn Hallikân, IV, 64).

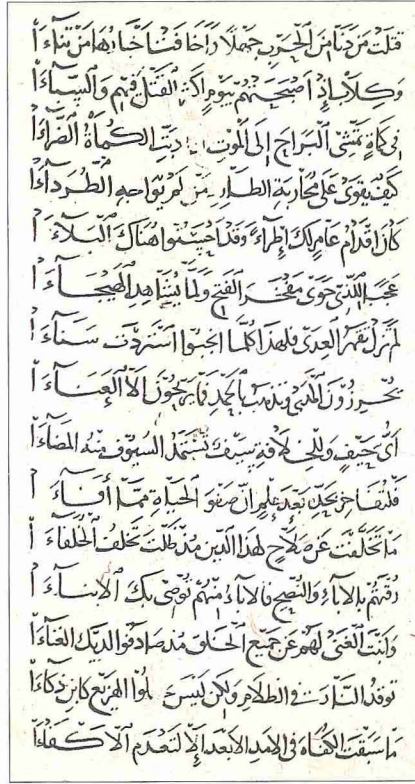
İbn Hayyûs, muhtemelen dayısı Kadı Ebû Nasr Muhammed b. Ahmed b. Hârûn'un yanında eğitim gördü. Ebû Muhammed Hasan b. Ahmed es-Semerkanî ve Kadı Yahyâ b. Ali el-Kureşî gibi âlimlerin İbn Hayyûs'tan hadis rivayet ettikleri kaydedilmekteyse de bu bilgiler doğru olmamalıdır (Zehebî, XVIII, 413). Bu yanlışlığın, bir fakih olan kardeşi Ebû'l-Mekârim Muhammed b. Hayyûs ile karıştırıl-

miş olmasından kaynaklandığı söylenebilir.

Bir methiye şairi olarak tanınmasını sağlayan ilk şiirlerini İbn Hayyûs Türk kumandanı Anuş Tegin ed-Dizberî için yazdı. 420 (1029) yılında Fâtımî Halifesi Zâhir-Liî'z-zâzidînillah tarafından kabile ayaklanmalarını bastırmak için görevlendirilen Anuş Tegin'in savaşlarını öven iki kaside yazarak kendisiyle yakın ilişki kurdu. İbn Hayyûs on üç yıl boyunca Anuş Tegin'in hizmetinde bulundu. Bu süre içinde onu öven kırk kaside kaleme aldı (Halîl Merdem Bek, s. 161-163; Abdülhâfız İbrâhim ed-Demîsî, s. 59-60).

İbn Hayyûs, Anuş Tegin'in 433 (1041-42) yılında ölümünden sonra Şam'ın yeni yöneticisi Nâsirüddeve Hasan b. Hüseyin el-Hamdânî'yi öven on kaside yazdı. Yönetimde baş gösteren istikrarsızlık sebebiyle bir süre sonra Şam'dan ayrılarak Fâtımî yönetiminin merkezi Kahire'ye gitti. Burada Fâtımî Halifesi Müstansır-Billâh'ın veziri Ebû Muhammed Hasan b. Ali el-Yâzûrî'nin sekiz yıl (1050-1058) süren vezirliği sırasında ona on bir kaside yazdı. Fâtımî vezirleri Ebû'l-Ferec Muhammed b. Ca'fer el-Mağribî ile Ebû'l-Ferec Abdullah b. Muhammed el-Bâbilî için de methiyeler kaleme aldı. Daha sonra Dimaşk'a döndü.

454 (1062) yılında Fâtımî idaresinde ortaya çıkan karışıklıklar Dimaşk'ı da etkiledi. Yaklaşık on yıl süren bu karışıklıklar sırasında bütün mal varlığını kaybetti ve Dimaşk'ı terketmek zorunda kaldı. Fâtımî taraftarı olduğu ve şiirlerinde Abbâsîler'i yediği için Abbâsîler'in hilâfet merkezi Bağdat'a gidemeyeceğinden Trablusşam'da bulunan Kadî Emînüddeve'nin yanına gitti (464/1071-72). Kısa bir süre sonra Emînüddeve'nin ölmesi üzerine Emîr Ali b. Münkız'ın tavsiyesiyle Halep Valisi Mahmûd b. Nasr el-Mirdâsî'nin yanına gitti. Kendisine sunduğu kasideyi beğenen Mahmûd b. Nasr ona 1000 dinar bahşış verdi ve bir yıllık da ödenek tahsis etti. Zamanla Mirdâsîler'in özel şairi olan İbn Hayyûs, hânedan mensupları için yazdığı methiyelerle büyük servet kazandı. Halep'te yaptırdığı evinin kapısına Mirdâsîler'in cömertliklerini öven bir kasidesini nakşettirdi. İbn Hayyûs, Mahmûd b. Nasr el-Mirdâsî ölünce (467/1074-75) yerine geçen oğlu Nasr b. Mahmûd ile onun ölümünden sonra yerini alan kardeşi Sâbık b. Mahmûd için de methiyeler yazmaya devam etti. Onun Mirdâsîler için toplam otuz kaside yazdığı tesbit edilmiştir (Halîl Merdem Bek, s. 172-174).

İbn Hayyûs'un divanından bir sayfa (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 1726, vr. 2)

473'te (1080) Mirdâsîler'in hâkimiyetini son veren Emîr Şerefüddeve Müslim b. Kureyş'e takdim ettiği kasideye mukabil emîr ona 2000 dinar bahşış ve Musul'u da timar olarak verdi. Musul'a gitmek üzere yola çıkan İbn Hayyûs, altı ay sonra 473 yılının Şâban ayında (Şubat 1081) vefat ederek Benî Mevsil Mezarlığı'na defnedildi. Musul'a ulaşmadan öldüğü de rivayet edilmektedir. Bırakmış olduğu büyük servet kardeşi Ebû'l-Mekârim'in kızına miras olarak intikal etmiştir (a.g.e., s. 175).

İbn Hayyûs'un hiciv, gazel ve dostlukla ilgili (ihvâniyât) bir iki parça dışında bütün şiirleri methiye türündedir. Kendisine verilen bahşışler oranında övdüğü kişiler hakkında abartılı ifadeler kullanmış, onlara bazan ilâhlık sıfatları yakıştırmaktan çekinmemiştir. Methiye ile mersiye tek beyitte birleştirebilen güçlü bir şair olan İbn Hayyûs'un şiirleri Buhtûrî ve Ebû Temmâm'ın şiirleriyle kıyaslanmış, Ebû'l-Alâ el-Maarrî'den sonra V. (XI.) yüzyılda Dimaşk'ın en büyük şairi olarak kabul edilmiştir. Çeşitli kütüphanelerde yazma nü-

haları bulunan divanı (*Divân*, neşredenini girişi, s. 45-49), Halîl Merdem Bek tarafından şairin hayatı hakkında uzunca bir girişle birlikte çeşitli notlar ve indeksler ilâve edilerek iki cilt halinde neşredilmiştir (*Divânü İbn Hayyûs*, Dimaşk 1951; Beyrut 1984). Abdülazîz b. Nâsir es-Sâlih, *İbn Hayyûs hayâtühü ve şi'ruhü* adıyla bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır (1403/1982-83, Riyad Câmiatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hayyûs, *Divân* (nşr. Halîl Merdem Bek), Beyrut 1984, neşredenini girişi, I, 5-50; İbn Halikân, *Vefeyât*, IV, 64, 438-444; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XVIII, 413-414; *Keşfü'z-zunûn*, I, 765, 773; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, III, 343-344; Brockelmann, *GAL*, I, 256; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mû'ellifin*, X, 44-45; Halîl Merdem Bek, *eş-Şu'arâ'ü's-Şâmiyyûn* (nşr. Adnân Merdem Bek), Beyrut, ts., s. 158-208; C. Zeydân, *Âdâb*, III, 20; Ömer Ferruh, *Târîhu'l-edeb*, III, 188-191; Ziriklî, *el-A'lâm* (Fethullah), VI, 47; Cezzâr, *Medâhilü'l-mû'ellifin*, I, 407; Sâlihîyye, *el-Mu'cemü's-şâmil*, II, 251-252; Abdülhâfız İbrâhim ed-Demîsî, *İbn Hayyûs: Şâ'irü's-Şâm*, [Baskı yeri yok] 1993; "İbn Hayyûs", *EP* (İng.), III, 790; Muhammed Seydî, "İbn Hayyûs", *DMBİ*, III, 389-391.

MUSA YILDIZ

İBN HAZM

(ابن حزم)

Ebû Muhammed Ali
b. Ahmed b. Saîd b. Hazm
el-Endelüsî el-Kurtubî
(ö. 456/1064)

Zâhirî mezhebinin
en büyük temsilcisi, usulcî,
fakih, muhaddis, tarihçi,
edip ve şair.

Sâid el-Endelüsî'ye yazdığı bir mektuba göre Kurtuba'nın (Cordoba) doğu kesimindeki Rabaz-ı Minyetül-Mugire'de 384 yılı Ramazanının son gününde (7 Kasım 994) doğdu (İbn Beşküvâl, II, 417). Kaynakların önemli bir kısmı onun Fars asıllı olduğunu kaydeder (Humejdî, s. 308; İbn Beşküvâl, II, 415; Dabbî, s. 415). İbn Hayyân ve Sâid el-Endelüsî gibi çağdaşı bazı tabakat yazarlarının bunu şüphe ile karıştırmalarından ve İbn Hazm'ın İslâm'daki sapık mezheplerin ve bid'atların Farslar'dan kaynaklandığı yolundaki sözlerinden (*el-Faşl*, II, 115) hareketle bazı yazarlar onun Fars asıllı olmadığını söylerken birçok İspanya tarihçisi (Dozy, Peres), İbn Hayyân ve Sâid el-Endelüsî'den de destek alarak İbn Hazm'ın aslen İspanyol, bazıları da annesinin İspanyol kökenli olduğunu ileri sürmüştür. *Cemheretü ensâbi'l-'Arab* adlı eserinde dönemindeki Arap